

MUSTAQILLIK YILLARIDA FARG'ONA VODIYSIDAGI IJTIMOIIY- IQTISODIY VAZIYAT (1990-1991)

Alisherov Axmadali Adxamjon o'g'li

University of Business and Science

Tarix mutaxassisligi bo'yicha 2-kurs magistranti

axmadillo698@gmail.com

Alisherov Muhammadsodiq Adxamjon o'g'li

University of Business and Science

Tarix mutaxassisligi bo'yicha 4-kurs talabasi

alisherovmuhammadsodiq98@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada 1990-1991 yillar oralig'ida O'zbekistonning mustaqillikka erishish jarayonida Farg'ona vodiysida yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy holat tahlil qilingan. Siyosiy beqarorlik, iqtisodiy inqiroz, etnik ziddiyatlar va aholining turmush darajasidagi keskin o'zgarishlar hamda vodiyning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Farg'ona vodiysi, mustaqillik, iqtisodiy inqiroz, ijtimoiy muammolar, 1990-1991 yillar, etnik mojaro.

Abstract: This scientific article analyzes the socio-economic situation in the Fergana Valley during the period of Uzbekistan's independence in 1990-1991. It discusses political instability, economic crisis, ethnic conflicts, and sharp changes in the living standards of the population, as well as the specific characteristics of the valley.

Keywords: Fergana Valley, independence, economic crisis, social problems, 1990-1991, ethnic conflict.

Аннотация: В данной научной статье анализируется социально-экономическая ситуация в Ферганской долине в период независимости Узбекистана в 1990-1991 годах. В ней рассматриваются политическая нестабильность, экономический кризис, этнические конфликты и резкие

изменения в уровне жизни населения, а также специфические особенности долины.

Ключевые слова: Ферганская долина, независимость, экономический кризис, социальные проблемы, 1990-1991 годы, этнический конфликт.

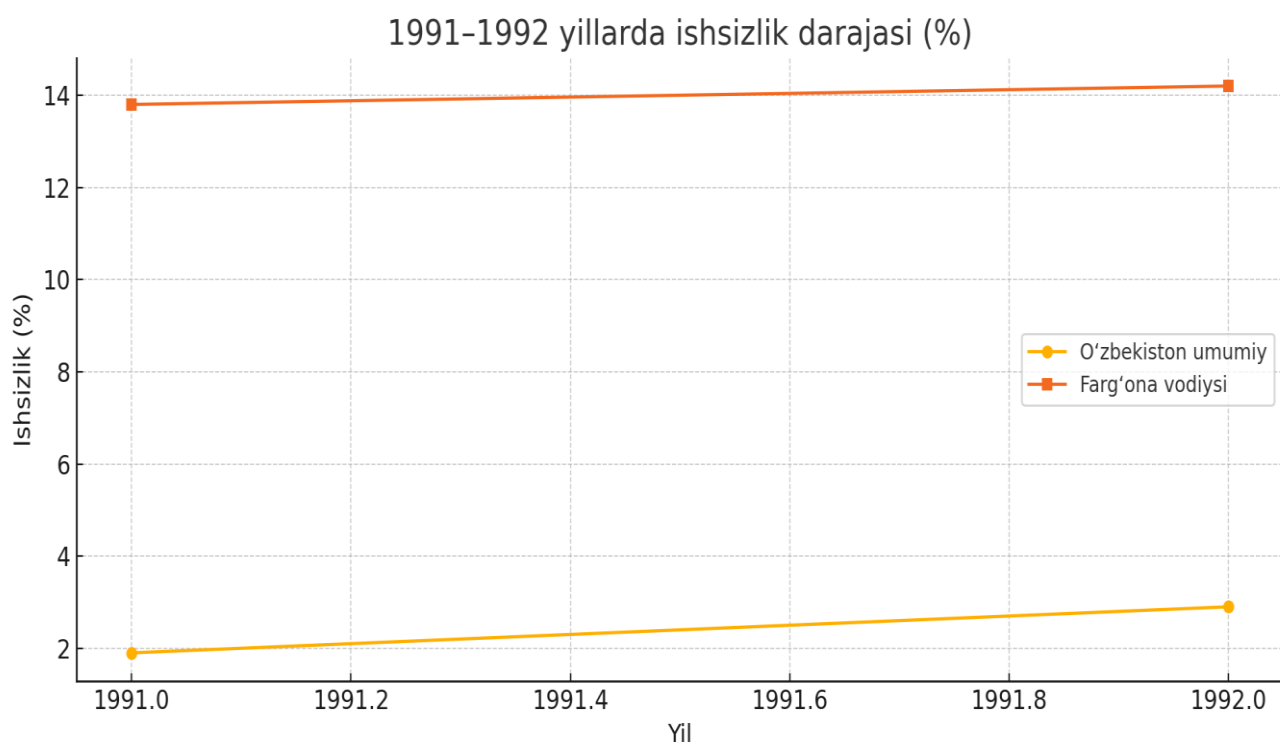
1990-1991 yillar O'zbekiston tarixida burilish davri bo'ldi. Ushbu yillarda sobiq Sovet Ittifoqining parchalanish jarayoni nafaqat markaziy, balki mintaqaviy darajada ham siyosiy va iqtisodiy beqarorlikni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, Farg'ona vodiysi kabi zich aholiga ega bo'lib ko'p millatli va iqtisodiy jihatdan muhim hududda bu jarayonlar keskinroq namoyon bo'ldi. 1990-1991 yillarda Farg'ona vodiysi sobiq Sovet Ittifoqidagi eng beqaror hududlardan biriga aylandi.

1989 yildagi Farg'ona voqealari - asosan mesxeti turklarining ommaviy ko'chirilishi bilan bog'liq bo'lgan etnik to'qnashuvlar - mintaqadagi ijtimoiy tanglik va millatlararo munosabatlarning naqadar murakkab ekanligini ochib berdi [1]. Bu voqealar natijasida yuzlab oilalar o'z yashash joylarini tark etishga majbur bo'ldi, ijtimoiy ishonch inqirozga yuz tutdi. 1990 yilga kelib, Sovet Ittifoqi miqyosida suverenitet jarayonlari kuchaya boshladi. Markaziy boshqaruv institutlarining zaiflashuvi va ittifoq respublikalarining mustaqillik sari intilishi natijasida viloyatlar, jumladan, Farg'ona vodiysida norozilik kayfiyati kuchaydi [3]. 1990-yil 20-iyun kuni O'zbekiston SSR suvereniteti to'g'risida deklaratsiya qabul qildi, 1991-yil 31-avgustda esa to'laqonli davlat mustaqilligi e'lon qilindi. Bu tarixiy voqealar Farg'ona vodiysi aholisi tomonidan katta umid va quvonch bilan qarshi olindi. Biroq bu umidlar tez orada iqtisodiy va ijtimoiy muammolar fonida o'z aksini topa olmadi.

1990-1991 yillarda O'zbekiston, xususan Farg'ona vodiysi aholisi siyosiy va iqtisodiy muammolar haqida ishonchli ma'lumot olish imkoniyatidan cheklangan edi. Axborot vositalari ustidan Sovet davridan qolgan senzura saqlanib qolgan bo'lib, aholining real vaziyatga nisbatan xabardorligi past darajada edi. Ayniqsa Farg'ona voqealari bilan bog'liq ma'lumotlarning ommaga yetkazilmasligi, rasmiy OAVning voqealarni biryoqlama talqin qilishi aholida hukumatga nisbatan ishonchsizlik kuchayishiga sabab bo'ldi. O'z navbatida, bu holat mintaqada mish-mish va noto'g'ri

axborot oqimining keskin ko'payishiga, millatlararo ziddiyatlarning chuqurlashishiga olib keldi. Mustaqillikdan so'ng bu muammolar bosqichma-bosqich yumshay boshladi, ammo OAV erkinligi masalasi hanuz murakkabligicha qoldi va bu jarayon asta-sekinlik bilan kechdi [7].

Aholi orasida ishsizlik darajasi keskin oshdi, oziq-ovqat va kundalik iste'mol tovarlari tanqisligi yuzaga keldi. Uy-joy, kommunal xizmatlar, tibbiyot va ta'lim sohalaridagi tanazzul aholining turmush sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatdi [4]. Mustaqillik e'lon qilingan dastlabki davrda byudjet taqchilligi va iqtisodiy parokandalik sababli ijtimoiy himoya tizimi amalda ishlamay qoldi. Biroq shunday og'ir sharoitda ham fuqarolik jamiyati unsurlari, xususan mahalla institutining faollashuvi, mustaqil davlatga nisbatan milliy ong va ishonchning shakllanishiga xizmat qildi. Davlat iqtisodiyotining inqirozga uchrashi va ijtimoiy himoya tizimining izdan chiqishi ayollar va bolalar ahvoliga keskin salbiy ta'sir ko'rsatdi. Ishsizlik darajasining ortishi, tibbiy xizmatlarning izdan chiqishi natijasida ayollar ko'proq norasmiy mehnat bozoriga jalb etila boshladi. Ayniqsa, qishloq joylarda ayollar uy mehnati, chorvachilik va hunarmandchilik bilan shug'ullanishga majbur bo'ldi.

O'zbekiston bo'yicha umumiy ko'rsatkichlar bilan Farg'ona vodiysi bo'yicha ma'lumotlar asosida solishtirilgan.

Sog'liqni saqlash tizimidagi inqiroz bolalar salomatligiga bevosita tahdid tug'dirdi - emlash darajasi pasaydi, yuqumli kasalliklar o'sishiga sabab bo'ldi. Ushbu davr ijtimoiy tengsizlikni yanada kuchaytirdi va gender tengligi muammolarini keskinlashtirdi [8]. Vodiyning yirik sanoat korxonalari - Farg'ona neftni qayta ishlash zavodi, Andijon mashinasozlik zavodi, Namangan to'qimachilik fabrikasi kabi muhim ishlab chiqarish markazlari - 1990-1991 yillarda faoliyatini to'laqonli davom ettira olmadi. Sovet Ittifoqining yagona xo'jalik tizimi parchalanib, xomashyo, ehtiyot qismlar va yoqilg'i bilan ta'minot uzildi [5]. Bu esa ishlab chiqarish quvvatlarining qisqarishiga, ishchilarning o'z vaqtida ish haqi ololmasligiga olib keldi. Qishloq xo'jaligi, ayniqsa paxtachilik sohasida, Sovet davridan meros bo'lib qolgan davlat buyurtmalari tizimi saqlanib qoldi. Bu esa yashirin majburiy mehnat, resurslarning noto'g'ri taqsimlanishi va fermerlar ustidan byurokratik bosimning davom etishiga sabab bo'ldi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish bo'yicha dastlabki qadamlarda tartibsizlik va tajriba yetishmovchiligi sabab rasmiy narxlar bilan qora bozor narxlari o'rtasidagi tafovut kuchayib bordi. Oqibatda, aholining xarid qobiliyati jiddiy ravishda pasaydi [6]. Farg'ona vodiysi aholisining asosiy qismini tashkil etuvchi dehqon va ishchilar qatlamining turmush darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatgan omillardan biri - narxlarning erkinlashtirilishidir. 1991-yil oxiriga kelib, bozorlarda asosiy mahsulotlar narxi keskin oshib, aholining real daromadi sezilarli darajada pasaydi. Ayniqsa, davlat tomonidan subsidiya bilan ta'minlanib kelgan mahsulotlarning narxlari nazoratdan chiqib, ko'plab oilalarni og'ir ahvolga solib qo'ydi.

Yuqoridagi grafikda ko'rsatilganidek narxlar 1990 yilga nisbatan 1992 yilga kelib deyarli 2,6 barobarga oshgan. Bu holat aholining real daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Bu o'zgarishlar Farg'ona vodiysida diniy qadriyatlarga bo'lgan e'tibor sezilarli darajada ortdi. Sovet tuzumi davrida cheklangan diniy erkinliklar mustaqillik e'lon qilinishi bilan kengaydi: yangi masjidlar ochildi, diniy ta'lim muassasalari faoliyatini tikladi, Qur'on va boshqa diniy adabiyotlar nashri yo'lga qo'yildi. Shu bilan birga, diniy faoliyat ustidan nazoratning sustligi ayrim radikal g'oyalarning tarqalishiga imkon berdi. Bu holat keyinchalik diniy ekstremizmga qarshi siyosatni kuchaytirish zaruratini keltirib chiqardi. Farg'ona vodiysi aholisining diniy faolligi mintaqada ijtimoiy barqarorlikni saqlashda ham muhim omil bo'ldi. Mahalla, masjid va oilaviy tarbiya tizimi orqali jamiyat ichki muvozanatni saqlashga erishdi [9]. Ijtimoiy muhitdagi bu beqarorliklar mintaqada ichki migratsiyani kuchaytirdi. Aholining ma'lum bir qismi boshqa viloyatlar yoki qo'shni respublikalarga ko'chib ketdi. Ayniqsa, yoshlar o'rtasida xorijga chiqish istagi kuchaydi. Bu esa kadrlar oqimi, ayniqsa tibbiyot va ta'lim sohasida mutaxassislar yetishmovchiligiga olib keldi. Shu bilan birga, diniy qadriyatlar, an'anaviy tarbiya va mahalla tuzilmasi o'zining barqarorlashtiruvchi rolini o'ynadi va jamiyatda muvozanatni saqlashga xizmat qildi. Mintaqaning strategik geografik joylashuvi, serhosil yerlar va suv resurslariga boyligi,

shuningdek, uzoq yillik mehnat an'analari keyinchalik Farg'ona vodiysini mustaqil O'zbekistonning eng dinamik iqtisodiy hududlaridan biriga aylanishiga zamin yaratdi. Ammo 1990-1991 yillardagi o'tish davri muammolari bu salohiyatning to'laqonli yuzaga chiqishini vaqtincha cheklab qo'ydi. Keyingi rivojlanish bosqichi uchun tajriba ham bo'ldi.

Xulosa.

1990–1991 yillar Farg'ona vodiysi uchun keskin siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar, ijtimoiy tanglik va millatlararo munosabatlarning murakkab bosqichi bo'ldi. Sobiq Sovet Ittifoqining parchalanishi, markaziy boshqaruv tizimining zaiflashuvi hamda iqtisodiy aloqalarning uzilishi natijasida mintaqada chuqur strukturaviy inqiroz yuzaga keldi. Ishsizlik darajasining ortishi, ishlab chiqarishning pasayishi, ta'minot tizimining izdan chiqishi va aholining real daromadlarining keskin kamayishi jamiyatda turli ijtimoiy muammolarni keltirib chiqardi. Ayniqsa, oziq-ovqat va energiya resurslarining tanqisligi, xizmat ko'rsatish tizimlaridagi tanazzul, uy-joy va sog'liqni saqlash sohalaridagi inqiroz aholining turmush tarziga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, ushbu murakkab davrda jamiyat ichida milliy o'zlik, mustaqillikka bo'lgan ishonch va fuqarolik faolligining kuchaygani kuzatildi. Mahalla institutining faollashuvi, tarixiy va diniy qadriyatlarga murojaatning kuchayishi jamiyatda muvozanatni saqlashda muhim omil bo'ldi. Bu holat, mustaqil davlat qurilishi jarayonida Farg'ona vodiysi aholisi qanday sinovlardan o'tganini va qanday ijtimoiy kuchlar ushbu og'irliklarni bartaraf etishda muhim rol o'ynaganini ko'rsatadi. Farg'ona vodiysida 1990-1991 yillarda yuzaga kelgan siyosiy va iqtisodiy inqiroz holatlari keyinchalik olib borilgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar uchun muhim saboq bo'lib xizmat qildi. Bugungi barqarorlik, mintaqaviy taraqqiyot va fuqarolik jamiyatining shakllanishida o'tmishdagi ushbu sinovli davr voqealarini to'liq tahlil qilish ilmiy izlanishlar uchun ham, amaliy siyosiy rejalashtirish uchun ham katta ahamiyatga ega. Bu sababli 1990-1991 yillardagi Farg'ona vodiysi holatini o'rganish nafaqat tarixiy xotira, balki strategik tajriba sifatida ham dolzarbdir.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Karimov I.A. *О‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida.* - Toshkent: O‘zbekiston, 1991. - **B. 14-27.**
2. Farg‘ona voqealari: sabablari va saboqlari. - Toshkent: Sharq, 2000. - **B. 33-45, 62-66.**
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat arxivi fondlari: 1990-1991 yillarga oid ijtimoiy-iqtisodiy hujjatlar. - **Fond: R-1123, ro‘yxat: 5, ish: 18, varaqlar: 21-39.**
4. SSSR Davlat statistika qo‘mitasi. *Statisticheskiy ezhegodnik SSSR.*- Moskva: Finansy i statistika, 1991. - **S. 88-93, 117-120.**
5. Bobojonov S. *Farg‘ona vodiysi: tarixiy-siyosiy tahlil.* - Andijon: Andijon universiteti nashriyoti, 2005. - **B. 51-59.**
6. Xudoyorov M., Juraev Sh. *O‘zbekistonning mustaqillik yillaridagi siyosiy va iqtisodiy islohotlari.* - Toshkent: Fan, 2010. - **B. 104-111.**
7. To‘ychiyev, A. *O‘zbekiston matbuoti: tarix va taraqqiyot bosqichlari.* - Toshkent: Sharq, 2003. - **B. 95-107.**
8. Karimova, N. *Ayollar va ijtimoiy barqarorlik: O‘zbekiston tajribasi.* - Toshkent: Fan, 2011.- **B. 62-70.**
9. Ziyayev, A. *Islom va jamiyat: O‘zbekiston tajribasi.* - Toshkent: Ma’naviyat, 2004. - **B. 49-58.**